

O INSCRIPȚIE IMPERIALĂ ÎN CASTRUL DE LA GILĂU

DAN ISAC

Printre numeroasele monumente epigrafice descoperite în cursul săpăturilor din castrul de la Gilău¹ ne atrage atenția unul ieșit la iveală în anul 1981 în *principia*². Este vorba despre trei fragmente aparținând unei inscripții mai mari, sparte în antichitate și care au fost descoperite în jurul unei platforme din piatră aflată în curtea sacră a clădirii comandamentului. Poziția stratigrafică a fragmentelor inscripției indică cu certitudine faza a III-a, de piatră, a principiei³, deoarece peste acest nivel, căruia îi aparține și postamentul amintit, urmează un nivel de folosire al curții și apoi nivelul corespunzător construirii ultimei clădiri a comandamentului în faza a IV-a. Asupra acestor aspecte însă vom reveni.

Cele trei fragmente (fig. 1 a-b) aparțin părții inferioare, din dreapta a unui monument epigrafic îngust și înalt, cu dublă profilatură sub forma unui ancadrament. Literele, de 5,5—5,7 cm înălțime, îngrijit săpate, sunt dispuse pe 5 rânduri păstrate, după cum urmează.

În rândul 1 se distinge litera *M*, păstrată aproape în întregime; în r. 2, partea inferioară dintr-o hastă verticală, partea de jos a unui *V* și literele *SQ*; r. 3 conține bucla literei *P* precum și în continuare grupul *ATRIAE* din cuvântul *patriae*, litera *E* fiind vizibilă doar la partea ei superioară. În rândul următor, al patrulea păstrat, se distinge jumătatea literei *A*, urmată de un semn despărțitor și grupul *SIL*, prescurtare de la *Sil(iana)*, numele trupei din castru. După un nou semn despărțitor urmează literele *AN* care continuă în ultimul rând, unde se păstrează grupul de litere *NINIANA*, ultimele două în ligatură. Lectura este fără probleme, *An[to]niniana*, din litera *O* distingându-se o mică porțiune.

Caracterul inscripției din *principia* castrului de la Gilău este indicat de rândurile 2 și 3 păstrate, în care se citește, fără dificultate, [*senat]usque*) și *patriae*, epitete conferite unui personaj imperial căruia trupa din castru, *ala Silina*, cu epitetul de *Antoniniana*, îi dedică monumentul. Corelat cu aceste două epitete este și cuvântul terminat în litera *M* din

¹ D. Isac, *A New Military Diploma from Gilău*, în *Epigraphica, Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie greque et latine (Constantza, 9—15 septembre 1977)*, București, 1977, p. 69—73; idem, *Ala Siliana c.R. torquata et armillata în Dacia*, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 36—67; idem, *Diana Stabilis Venatrix Examinatrix*, în *Chiron*, 21, 1991, p. 345—351.

² D. Isac, Al. Diaconescu, C. Opreanu, *Principia castrului de la Gilău*, în *ActaMN*, XX, 1983, p. 85—101.

³ Idem, *op. cit.*, p. 90 sqq., fig. 8.

Fig. 1. — a—b. Inscripția de la Gilău.

primul rând păstrat. Cuvântul căruia îi aparține, în acest context, este desigur [*castrorum*], personajul care este onorat în prosopografia imperială cu titulatura de *mater castrorum*, *senatusque ac patriae* fiind împărăteasa Iulia Domna. Stabilind acest lucru, ajungem ușor la o analogie epigrafică foarte cunoscută, pe baza căreia este posibilă perfectă completare a întregii inscripții din castrul Gilău. Este vorba despre inscripția în cinstea Iuliei Domna din *principia* castrului de la Cășeu (jud. Cluj) și publicată de Em. Panaitescu (fig. 2)⁴. Textul acestei inscripții este următorul: *Iuliae Augus/tae matri san/c[ti]ss[i]mi piissi/miq[ue] Anto/nini Augusti/ et castrorum / senatusqu[e] / ac patriae / coh(ors) I Brit[a]/nica (milliaria) Ant/oniniana*.

Pe baza acestei analogii, care se înscrie cum se va vedea într-un șablon epigrafic determinat de un eveniment politic important în viața

⁴ Em. Panaitescu, *Les limes dacique. Nouvelles fouilles et nouveaux résultats*, în *BSH*, XV, 1929, p. 78—80.

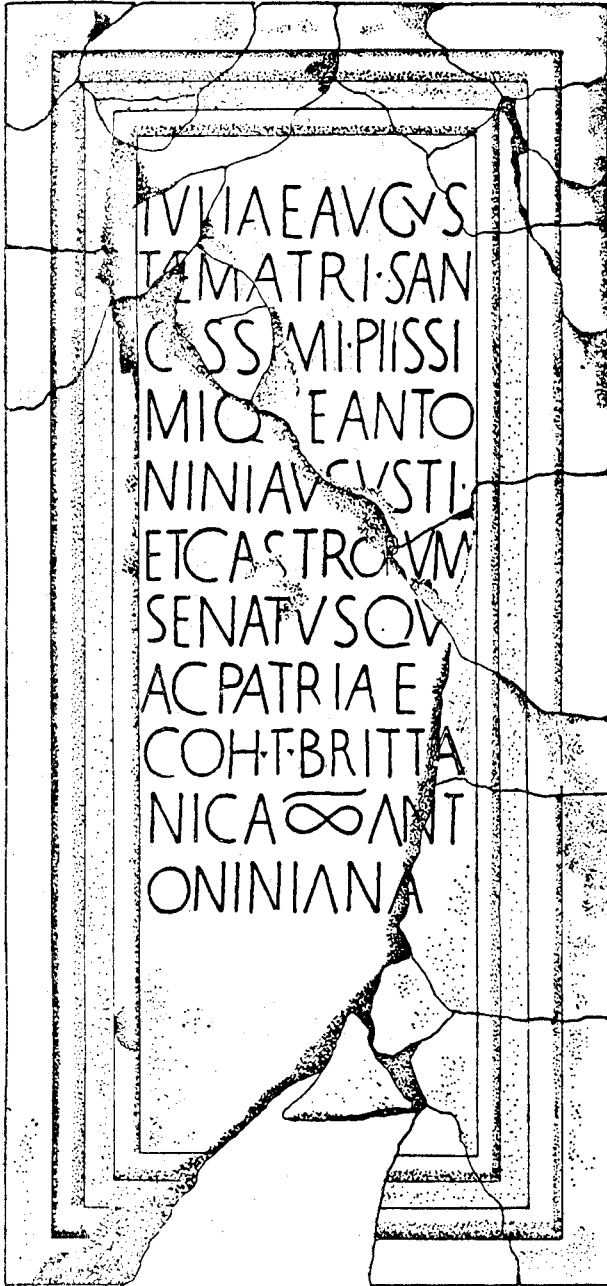

Fig. 2. — Inscriptia de la Cășeu.

Daciei romane, textul inscripției din castrul de la Gilău ar fi următorul (fig. 1 a—b):

[Iuliae Au-
gustae ma-
tri sanctiss-
imi pissimi-
que Antonini
Augusti et
castroru]M
[sena]TVSQ(ue)
[ac] PATRIAE
[al]A.SIL(iana).AN-
[to]NINIANA

O a treia inscripție cunoscută în Dacia, identică practic în privința textului și a formei, a fost descoperită la Porolissum și publicată de M. Macrea într-un studiu care aduce precizări importante cu privire la semnificația inscripțiilor legate de vizita în Dacia a împăratului și a Iuliei Domna. Inscripția, de asemenea fragmentară (fig. 3), a fost completată de noi, după lectura lui M. Macrea⁵, astfel: [Iuliae Dom/nae August]ae [matri] / san[ctissi]/mi A[ntoni]/ni Au[gusti] et cas]/tror(um) /sena]/tusq(ue) [ac patr(iae)] /coh(ors) [? V Ling(onum)] / Ant[oni]r.ia[na]. Atât textul acestei inscripții de la Porolissum cât și al celei de la Gilău se completează după monumentul epigrafic de la Cășeu păstrat integral. Apare evident faptul că ne aflăm în fața unor inscripții șablon, de aceeași formă și cu conținut identic, dar ridicate evident de trupe diferite cu ocazia aceluiași eveniment politic din anul 214 p.Ch.⁶. Cu această ocazie îndeosebi trupele Daciei au ridicat cuplului imperial numeroase inscripții drept mulțumire pentru grija cu care împăratul a tratat armata acestei provincii, după uciderea lui Geta în anul 212. Inscripții onorifice în cinstea lui Caracalla și Iulia Domna au fost ridicate și la Mehadia⁷, Potaisa⁸, Ulpia Traiana⁹, Napoca¹⁰. Prezența lui Caracalla și a mamei sale, onorată cu aceste epitete pompoase, este documentată mai ales la Porolissum de mai multe inscripții în cinstea amândorura sau a împăratului precum și de resturile a două statui imperiale care-i reprezintă călare și respectiv un bust (Iulia Domna)¹¹.

Momentul politic celebrat, vizita din anul 214 p.Ch., este dovedit de un nou monument epigrafic, cel de la Gilău. Dedicantul, *ala Siliana*¹²,

⁵ M. Macrea, *Apărarea graniței de vest și nord-vest a Daciei pe timpul împăratului Caracalla*, în *SCIV*, 8, 1957, p. 234 sqq., fig. 14.

⁶ În legătură cu acest eveniment, vezi îndeosebi: C. Daicoviciu, în *StCl*, VII, 1965, p. 238 sqq. (213 p.Ch.); M. Macrea, *op. cit.*, p. 215—251; J. Fitz, *Il soggiorno di Caracalla in Pannonia nel 214*. Accademia d'Ungheria in Roma, II, 2, 1961; A. Bodor, *Impăratul Caracalla în Dacia*, în *OmCD*, 1974, p. 39—50; H. Halfmann, *Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart, 1986, p. 223 sq.

⁷ CIL, III, 1565.

⁸ CIL, III, 7690.

⁹ CIL, III, 7959.

¹⁰ *DolgChuj*, IV, 1913, p. 255 sq.

¹¹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 231—234, fig. 6—12, 15.

¹² D. Isac, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 36—67.

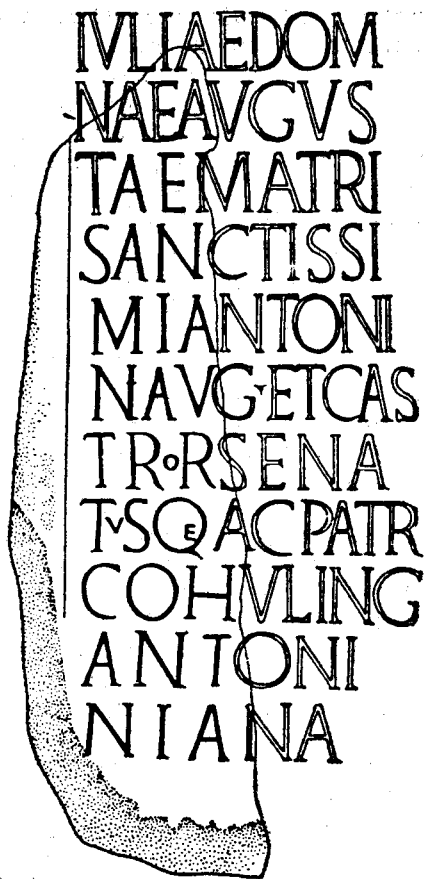

Fig. 3. — Inscripția de la Porolissum.

apare acum și cu epitetul de *Antoniniana*, ca alte numeroase trupe auxiliare din Dacia care l-au primit de la împăratul Caracalla. Numeroase exemple stau mărturie acestui act de bunăvoință împărătească, care în cazul Daciei atinge unul din cele mai mari procente din Imperiu, așa cum arată o statistică din 1983¹³. Faptul se datorează fidelității trupelor și în același timp numărului relativ mare de unități militare din armata provinciei care poartă acest epitet¹⁴.

Nu este întâmplător faptul că la Porolissum inscripțiile dedicate lui Caracalla sunt asociate cu statuia ecvestră a împăratului, întrucât vizita împăratului și a mamei sale a avut efectiv loc în acest punct militar¹⁵. Credem că amplasarea în *principia* castrelor de la Cășeu și Gilău a unor inscripții în onoarea lui Caracalla și a Iuliei Domna poate avea aceeași semnificație, nefiind excluse vizite și în alte castre în afară de cel de la Porolissum. Forma și conținutul identic al inscripțiilor discutate deja

¹³ J. Fitz, *Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*, Budapest—Bonn, 1983, p. 228, Tabelul 58.

¹⁴ Idem, *op. cit.*, p. 61—66.

¹⁵ M. Macrea, *op. cit.*, *passim*.

pot sta mărturie în acest sens, ele fiind comandate în același timp pentru a marca evenimentul.

În schimb, părerea exprimată pe larg de M. Macrea cu privire la faptul că inscripțiile dedicate lui Caracalla din unele castre ar reprezenta o dovadă a refacerii acestor fortificații în piatră ni se pare a nu fi susținută prin argumente certe¹⁶. Se presupune construcția castrelor de la Micia, Ilișua, Cășeu și Inlăceni eventual cu ocazia vizitei imperiale, dedicațiile trupelor respective fiind considerate a marca și actul constructiv. Se impune a sublinia în acest context că inscripțiile de la Cășeu (fig. 2) și Gilău (fig. 1 a—b) prezentate mai sus și descoperite în *principia* celor două castre nu pot fi puse în relație cu refacerea în piatră a celor două fortificații¹⁷, ele marcând doar evenimentul politic și recunoștința trupelor dedicante. Refacerea în piatră a castrelor Daciei s-a făcut în timp, iar momentul exact nu credem să corespundă cu cel al unei vizite imperiale. Analogia de la Bumbesti nu poate fi generalizată, deoarece în inscripția respectivă se specifică *muros cespiticios castrorum coh. I. Aureliae Brittonum (milliariae) Antoniniana vetustate dilapsos lapide eos restituerunt*¹⁸. Pe de altă parte, la Porolissum, descoperirea a trei inscripții se pare în porțile castrului de pe Pomăt cu specificația *fecit* indică probabil construcția acestora sub Caracalla¹⁹, și, prin extensie, eventual a întregului castru de piatră. Restul inscripțiilor descoperite atât la Porolissum cât și în alte puncte ale Daciei romane sunt dedicații ale diferitelor trupe recompensate cu *donativa* și alte facilități pentru fidelitatea dovedită în urma asasinării lui Geta în anul 212. Iar vizita din anul 214 reprezintă punctul culminant al relațiilor speciale dintre împăratul Caracalla și trupele Daciei romane, neexcluzându-se desigur activități constructive și la alte fortificații, fără o refacere totală a acestora.

Revenind la epigrafa de la Gilău, aceasta este a treia dintr-o serie ce cuprinde monumente similare de la Porolissum (fig. 3) și Cășeu. Probabil că în momentul vizitei imperiale, în *principia* acestor castre și desigur și a altora din Dacia Porolissensis, dacă nu și din restul Daciei, erau deja pregătite inscripții tip care să marcheze evenimentul. Aceasta trebuie să fi fost adevărata semnificație a acestei serii de inscripții și a obținerii de către legiunile și auxiliile Daciei a epitetului de *Antoniniana*.

O conotație deosebită, arheologică de data aceasta, o are inscripția prezentată de la Gilău. Ea s-a descoperit în curtea sacră a principiei vechi de piatră, din faza a III-a, pe lângă resturile dezafectate ale unui postament din piatră din imediata apropiere a încăperii care juca rolul de *aedes*. Atât platforma cât și inscripția provin din stratul de nivelare al clădirii demolate și reconstruite tot din piatră, în faza a IV-a. Deci inscripția reprezintă în același timp un valoros *terminus ante quem* pentru faza ultimă a principiei, care este cu certitudine ulterioară domniei lui Caracalla²⁰, datând probabil după mijlocul secolului III p.Ch.

¹⁶ Idem, *op. cit.*, p. 237—240.

¹⁷ Em. Panaitescu, în *BSH*, XV, 1929, p. 80 sq., pentru Cășeu; castrul de piatră de la Gilău datează din a doua jumătate a secolului II p.Ch.

¹⁸ CIL, III, 14.485.

¹⁹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 222—227.

²⁰ D. Isac, Al. Diaconescu, C. Opreanu, *op. cit.*, p. 99.

Inscripția fragmentară din *principia* castrului Gilău, pe lângă importanța ei pentru istoria politico-militară a Daciei romane, reprezintă până acum singurul reper cronologic de datare a unei clădiri de comandament dintr-un castru al Daciei romane.

EINE KAISERLICHE INSCRIFT AUS DEM LAGER VON GILÄU

(Zusammenfassung)

Es wird eine Inschrift vorgestellt (Abb. 1 a—b), die in der *principia* des Auxiliärlagers von Gilău (Kr. Cluj), dem Sitz der *ala Silitana*, entdeckt wurde. Es ist eine Ehreninschrift für die Kaiserin Iulia Domna seitens der erwähnten Einheit, die das Epitethon *Antoniniana* führt. Die Inschrift gehört zu einer Serie solcher Monumente, die in Dakien mit der Gelegenheit des Besuches des Caracalla und der Iulia Domna im Jahre 214 n.Chr. errichtet wurden. Sie hat eine besondere Bedeutung für die Datierung der 3. Steinphase des Kommandaturgebäudes, dessen letzter Wiederaufbau in der 4. Phase, nach der Herrschaftszeit des Caracalla stattfand.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN:

- Abb. 1. — a—b. Die Inschrift aus Gilău.
 Abb. 2. — Die Inschrift aus Cășeu.
 Abb. 3. — Die Inschrift aus Porolissum.